

μης κατέστησε τὸν Χριστιανισμόν ψυχικὴν ἀνάγκην τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες προσέτρεξαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς ἄγκυραν σωτηρίας. Οἱ Ἕλληνες, περισσότερον ὅλων τῶν ἄλλων λαῶν, ἐκήρυξαν καὶ ἠρμήνευσαν καὶ ἐφήρμοσαν τὰ διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀνέπτυξαν πρῶτοι τὴν ἀνιδιοτελή καὶ κἄταπληκτικὴν φιλανθρωπίαν τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ὁποίαν ἐμιμήθησαν ἔπειτα ἄλλοι λαοί. Διὰ τοῦς λόγους τούτους ἐπέγραψα τὴν παροῦσαν μελέτην: ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους.

Ὁ Χριστιανισμὸς συνεκίνησε τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ἐκίνησε τοὺς μεσαιωνικοὺς Ἕλληνας εἰς ἔργα μεγάλα. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήσσεται ὁ ἀναγινώσκων τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα, πόσον οἱ ἄνθρωποι τότε ἦσαν πρόθυμοι εἰς αὐτοθυσίαν καὶ εἰς τὴν ἐπούλωσιν τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας. Ὁ Χριστιανισμὸς ὠμίλει ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν καὶ οἱ δυνατοὶ ἐβοήθουν τοὺς ἀδυνάτους ἄνευ μεσολαβήσεως τῆς πολιτείας καὶ τῶν ὀργάνων τῆς.

Σήμερον, ἀφοῦ ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς πολιτισμένους λαοὺς αἱ φιλάνθρωποι ἀντιλήψεις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ πολιτεία προσπαθεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν εἶναι σκοπὸς μου νὰ ἐξετάσω τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλ' ἱστορικῶς μόνον ἐπισκοπῶν εὐρίσκω ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου πρῶτη ἤσκησεν ἀποτελεσματικῶς τὸ γενναῖον ἔργον τῆς φιλανθρωπίας καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ εἰς τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον νὰ πράξῃ, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτείας, ἔργα ἀνάλογα πρὸς τὰς μεγάλας παραδόσεις τῆς.

Α'

Ἀνάπτυξις τῆς φιλανθρωπίας.

Ὁ Χριστὸς εἰς πᾶσαν εὐχαρίαν ἐκήρυττε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας ¹⁾ καὶ τοῦτο ἀκολουθοῦντες οἱ πρῶτοι Χρι-

* 1) Ἐκ τῶν πολλῶν χωρίων παραθέτω μόνον τὸ τοῦ Ματθαίου 25, 34 κέξ.: «Τότε εἶπὶ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπεὶ ἔσθω γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς καὶ περιβάλατέ με· ἠσθένησα καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἦλθετε πρὸς με...»

στιανοὶ διετρέψαν μεγάλην ἀλληλεγγύην καὶ πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν ἀδυνάτων καὶ πτωχῶν κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς μάλιστα καὶ καταστροφὰς τῶν βαρβάρων, ἐν καιρῷ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ. Οἱ διάκονοι τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν ὑπηρέτου καὶ τὸ ἔργον τῆς φιλανθρωπίας συνάγοντες καὶ διενέμοντες ἐπέτη ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, εἰς δὲ τὰς ἀγάπας, τὰς πρώτας συγκέντρώσεις τῶν Χριστιανῶν διενέμοντο ἐλέγ, καὶ περατῆεντο καὶ τροφαὶ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν. Οἱ θέλοντες γὰρ ἐμιλῶσιν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ γὰρ ἐρμηνεύωσι τὰ ῥήματα ἐκείνου ἐκήρυττον πάντοτε τὴν φιλανθρωπίαν. Τὰ παραδείγματα εἶναι ἄπειρα. Ὁ ἅγιος Ἀσέρκιος¹⁾ συνεδούλευσε πλούσιόν τινα «ἀπονεῖμαι σιτηρέσια τοῖς πτωχοῖς τῆς πόλεως (Ἰερσπόλεως τῆς Φρυγίας) τριοχιλίους μωθῶν σίτου».

Ἡ γνωστὴ φιλανθρωπία τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐκίνησε εἰς μίμησιν πολλούς. οὕτω δὲ ἠαυμασταὶ τοῦ ἁγίου προσήγαγκαν (ἀντιῶ) ἐκ τῶν ἐπαρχόντων αὐτοῖς χρημάτων εἰς διατροφήν τῶν πτωχῶν χρυσοῦ χιλιάδας ἑννέα²⁾, ποσὸν βεβαίως μέγα διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς «πᾶσαν τὴν οὐσίαν καθιέρωσε τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζόν, εἰς τὴν τῶν πτωχῶν διακονίαν»³⁾. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος κατὰ τὸν Παλλάδιον⁴⁾, ἐφρόντιζε περὶ διακίεσεως τῶν περισσευμάτων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ κατῴρθαιτε «πλείονα νοσοκομεῖα γὰρ κτίσει, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ αὐτὸς ἐμίλει ὡς ἐξῆς περὶ τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου τῆς ἐκκλησίας: «ἐνὸς τῶν ἑσχάτων ἐπόρων καὶ τῶν μὴ σφόδρα πλουτούντων πρόσοδον ἢ Ἐκκλησία ἔχουσα ἐννόησον ὅσαις ἑταρκεῖ καθ' ἑκάστην ἡμέραν χήραις, ὅσαις παρθένοις» καὶ γὰρ εἰς τὸν τῶν τριοχιλίων ἀριθμὸν ὁ καιάλογος αὐτῶν ἔφθασε. Μετὰ τούτων τοῖς τὸ δεσμωνήριον οἰκοῦσι, τοῖς ἐν τῷ ξενοδοχείῳ κάμνουσι, τοῖς ὑγιαίνουσι, τοῖς τὰ σώματα λελωθρημένοις... καὶ οὐδὲν αὐτῇ τὰ τῆς οὐσίας ἠλάττωται⁵⁾. Ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικὸς ἦτο τόσο

¹⁾ Ἐκδ. Nissen π. 46, 17 κ. α.

²⁾ Gustav Aurich, Hagios Nicolaos : I (1913) 90, 19.

³⁾ Migne, 37, 583.

⁴⁾ Migne, 47, 20.

⁵⁾ Migne, 58, 630.

φιλόανθρωπος «ὡς μὴ μόνον τῶν ἐν ταῖς αὐτοῦ παροικίαις πτωχῶν προνοεῖν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀστυγείτοσι τῶν πόλεων χορήματα πέμπειν πρὸς παραμυθίαν τῶν δεομένων. . . : ¹⁾ Ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀγίας Εὐφροσύνης ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς φιλόανθρωποι λόγοι: ἐπὶ παιροφῶσον πράγματα πολλοὺς ἐθρήσους κληρονόμους ἰδοὺ ἐκκλησίαι, πτωχεῖα, νοσοκομεῖα, ξενῶνες, μοναστήρια, χήραι, ὄρφανοί, ξένοι, λελωβημένοι, ἀχμάλωτοι» ²⁾. Περὶ φιλοανθρώπου μοναχοῦ γράφει ὁ Παλλάδιος πρὸς Λαύρον: «τοσοῦτον δ' ἐστὶ φιλόανθρωπος καὶ ἐλεήμων, ὡς καὶ τὰς πόλεις περιμέναι καὶ ἐλεεῖν τοὺς δεομένους. Οὗτος οὐκ ἀμελεῖ οὐ φυλακῆς, οὐ νοσοκομείου, οὐ πτωχείου, οὐ πλουσίου, οὐ πένητος, ἀλλὰ πᾶσιν ἐπικουρεῖ» ³⁾. Ὁ αὐτὸς Παλλάδιος γράφει περὶ ἄλλου μοναχοῦ: «τὰς δὲ περισσευσάσας χορείας κατέταξεν εἰς διακονίαν μοναστηρίοις, πτωχείοις, ξενοδοχείοις, ἐκκλησίαις, πένησι, διοδεύουσιν, ἐπισκόποις, ὄρφανοῖς, χήραις» ⁴⁾. Πολυποίτηλον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Βερμουργοῦ ἀγίου Θεοδοσίου. Οἱ περ' αὐτῷ τρεφόμενοι πτωχοὶ ἦσαν ὅσοι ὥστε συνέβη ἐν καιρῷ λιμοῦ «ἀριθμῆσθαι παρὰ τῶν διακονούντων ἑκατὸν πολὺ πλεον ἢ ἑλατιον τροπέζας τῆς ἡμέρας» ⁵⁾. Ὁ αὐτὸς ἅγιος ἐπίστευεν ὅτι οὐκ ἐξασκεῖ πρὸς τελείωσιν ἁρετῆς τὸ πεινῶντας τρέφειν καὶ ποτίζειν διψῶντας καὶ ξένους ἐπισυνάγειν καὶ γυμνοὺς περιβάλλειν, ἀλλὰ πρὸς τούτοις δεῖ συμπάσχειν τοῖς πύσχοουσιν» ⁶⁾, καὶ διὰ τοῦτο ἱδρυσεν νοσοκομεῖα καὶ γηροκομεῖα πρὸς περίθαλψιν ἀσθενῶν καὶ γερόντων. Τὰ παραδείγματα ταῦτα ἐκ τοῦ βίου τῶν ἁγίων δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν, ἐνταῦθα δὲ μόνον ὀλίγα χωρὶς παρέθηκα πρὸς διατάφησιν τῶν τότε κράτουσῶν σχετικῶν ἀντιλήψεων.

Ἰδιαιτέρως μνείας ἀξία εἶναι ἡ μοναδική φιλοανθρωπία τοῦ Κυρίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωάννου τοῦ ἐπικληθέντος Ἐλεήμονος. Ἡ ἀκαταπόνητος δρασίς του ὑπὲρ τῶν δυστυχοούντων ἐδείχθη

¹⁾ Σωκράτους Ἐκκλησι. Ἱστορ. VII 25. 1.

²⁾ Anal. Bolland. 2, 199.

³⁾ Migne Patr. gr. 34, 1219.

⁴⁾ Migne, P. G. 31, 1235.

⁵⁾ H. Usener. Der heilige Theodosios. Leipzig 1890 σ. 36.

⁶⁾ Usener, ἰδ. πρῶτ. σ. 40.

πρὸ πάντων, δταν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Περσῶν (615 μ. χ.) κατέφυγον ἄπειροι πρόσφυγες εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἰδρυσε νοσοκομεῖα καὶ πτωχοτροφεία. ἐτοποθέτησε τοὺς ὑγιεῖς εἰς ξενοδοχεῖα, ἐξηγόρασεν ἀχμαλώτους, διένειμε καθ' ἑκάστην βοήθημα εἰς τοὺς προσερχομένους οἴκουσδήποτε ἀπόρους. ἐφρόντισεν ἀκόμη καὶ περὶ ἀπόρων γυναικῶν ἐπιτόκων¹⁾. Λέγεται ὅτι ἔτρεφε πολλάκις 7500 πτωχῶν²⁾. Ἔστι φανερὸν πόσῃν ἐπίδρασιν ἠδύνατο νὰ ἔγῃ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐλεήμονος εἰς τὸν τότε χριστιανικὸν κόσμον.

Ἡ **διάδοσις**, ἴτοι ἡ διανομὴ ἐλεῶν εἰς τοὺς δυστυχοῦντας, ἦτο κατὰ τὸν μεσαῖωνα συνηθεστάτη. Ἐκκλησία καὶ πολιτεία, ἐπίσκοποι καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ πλούσιοι ἰδιῶται διένεμον εἰς ὀρισμένας ἡμέρας, ἄλλοι καθ' ἑκάστην Κυριακὴν μετὰ τὴν λειτουργίαν, ἄλλοι μετὰ πολιτικὰς ἐορτάς καὶ ἄλλοι ἄλλοτε χρήματα καὶ τροφὰς εἰς τοὺς ἀπόρους. Αἱ ἐπισημότεραι διαδόσεις ἐγένοντο ἀντὶ συμβόλων ὀρισμένων, σφραγιδίων, προσαγομένων κατὰ τὴν ἰῶραν τῆς διανομῆς, ἐπὶ τινῶν δὲ ἐκ τούτων εὐρεθέντων ἀνεγνώσθησαν διάφορα φιλόνητρα παραγγέλματα οἷα τά: θεῷ δανεῖζει τοὺς πένητας ὁ τρέφων, ἦ: μακάριοι οἱ ἐλεήμονες οἱ αὐτοὶ ἐλεηθήσονται, κττ. Ἐπὶ τινῶν σφραγιδίων φέρεται ἡ λ. πολιτικὸν (δηλ. σφραγίδιον;), εἰς δήλωσιν ἴσως ὅτι ὁ διανέμων ἦτο ἄνθρωπος τῆς πολιτείας, ὄχι τῆς Ἐκκλησίας³⁾.

¹⁾ *Migne, Patr. Gr.* 114,900: «καὶ τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπιμελεῖς ἦν, ὡς καὶ γυναῖξιν ἀπόροις, αἷς πρὸς τὸ τέκτειν οὐκ ἦν καταγώγια, σὺδὲ τι τῶν πρὸς τὴν θεραπείαν ἐπιτηδίων οἴκουσ ἐπὶ ἐν διαφόροις ἀποτάξας τόποις τῆς πόλεως, κλίνας τε καὶ στρωματὰ ἐν τούτοις εἶναι παρασκευάσας καὶ τροφῶν χορηγίαν τῷ τῶν τικτουσῶν ἐπιθεῖς θεραπεύουσαν....».

²⁾ *Act. SS.* (ἀνατύπ. 1866) 23 Ἰανουαρίου σ. 113. *Gelzer, Leontios von Neapolis. Leben des heiligen Johannes des Barmherzigen* 1893 σ. 9. Αὐτόθι σ. 13 περὶ τῆς περιθάψεως προσφύγων: «εὐθέως τὸς μὲν πληγᾶτους καὶ ἀσθενεῖς ἐν τοῖς ξενῶσι καὶ νοσοκομείοις, οἷς αὐτὸς ἐποίησεν ἀνακλίνεσθαι παρήγγειλεν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τούτους καὶ ἰατροῦσθαι δωρεὰν διαταξάμενος, καὶ τότε ἀναχωρεῖν ὅτε ἕκαστος ἰδιοπροαιρέτως θελήσει τοὺς δὲ ὑγιεῖς καὶ δεομένους εἰς τὴν διάδοσιν ἐρχομένους, τοῖς μὲν ἀνδράσιν ἀπὸ κερατίου ἐνός ἐδίδου, ταῖς δὲ γυναῖξιν καὶ κορασίους ὡς καθενεστέροις μέλεισιν ἀπὸ δύο».

³⁾ Βλ. περὶ τῶν σφραγιδίων τούτων καὶ τοῦ πολιτικοῦ. *Gustave Schlumberger, Mélanges d'Archéologie Byzantine*, Paris 1895 σ. 282 κέξ. καὶ 294. Νομίζω ὅτι ὁ *Schlumberger* ὀρθῶς ἐσχέτισε τὸ πολιτικὸν πρὸς τοὺς

Ἄνάλογος πρὸς τὴν περίθαλψιν τῶν πτωχῶν ἦτο ἡ πρόνοια περὶ τῶν αἰχμαλώτων, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευάματος. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων ὀνομαστῶν εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπισκόπου Ἀμίδης Ἀκακίου, ὅστις ἐπώλησε κειμήλια τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐξαγορὰν παρὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Βυζαντίου Περσῶν αἰχμαλώτων. «*Ἄδτη ἡ τοῦ θαυμαστοῦ Ἀκακίου προᾶξις πλέον τὸν Περσῶν βασιλέα κατέπλητιεν, ὅτι ἀμφοτέρω Ρωμαῖοι μεμελειθήκασιν πολέμῳ τε καὶ εὐεργεσίᾳ νικῶν ἡ*». Ἐπίσης ὀνομαστῶν εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπισκόπου Κανδίδου, ὅστις ἐξήγορασε δώδεκα χιλιάδας Χριστιανούς αἰχμαλώτους παρὰ τῶν Περσῶν²⁾. Ὑπὲρ τῆς ἀναρρύσεως, ἦτοι λυτρώσεως αἰχμαλώτων συνήθως ἡ Ἐκκλησία διέθετε κειμήλια ἢ ἄλλην ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐπετράπη εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Μυσίας, τῆς ἔπειτα Βουλγαρίας, «*τὰ καταλελειμμένα τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς λύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων ἢ ἀποτροφὴν τῶν πενήτων πιπράσκεισθαι*»³⁾. Καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ Ἐκκλησία ἐχρησιμοποίησε καὶ περιουσίαν καὶ τὰ κειμήλιά της ὑπὲρ τῶν αἰχμαλώτων⁴⁾ καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Τούρκων.

Τὰ παραδείγματα τῶν εὐσεβῶν ἀνδρῶν τῆς ἐκκλησίας ἠκολούθησαν καὶ αὐτοκράτορες καὶ εἶναι εὐνόητον ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη περιβάλλον φιλόνηρον, τὸ ὁποῖον ἢ σιμερινὴ κοινωνία παρ' ὅλας τὰς προόδους τῆς δὲν δύναται νὰ φθάσῃ. Παραθέτομεν ἐν συντόμῳ τὰς κυριωτάτας εἰδήσεις περὶ τῆς φιλανθρωπικῆς ἐνεργείας τῶν αὐτοκρατόρων, ἐφ' ὅσον εἶναι εἰς ἐμὲ γνωσταί. Περὶ τῶν ὀνομαστῶν ἀναφερομένων φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ γίνῃ κατωτέρω λόγος.

Ἦδη ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἐπροικοδόμησε πολλαχοῦ τὰς ἐκκλησίας μὲ ἐκτακτὰ ἢ τακτικὰ χορηγήματα χάριν τοῦ φιλανθρωπι-

πολιτικούς ἄρτους (Malál. σ. 323, Bonn, Chron. Hist. 1. 711. Bonn.). τοὺς διανεμομένους ὑπὸ τῆς πολιτείας. Ἐν ἄλλῳ ὁμοίῳ καὶ ταυτοῦμοιο Πολιτικόν (Miklosich - Müller, Acta et Diplomata graeca 5, 11), ἔργικος ἴσως οἰκοδόμημα σχετικόν πρὸς τὴν διανομὴν τῶν πολιτικῶν ἄρτων ἢ ἄλλαν τινὰ διάδοσιν.

¹⁾ Σωκράτους, Ἐκκλησι. Ἱστορία VII 21

²⁾ Προκοπίου, περὶ πολέμων (Hauray: II 5. 311

³⁾ Πό. G. Heimbach, Anecdota τ. 3 σ. 159

⁴⁾ Πό. Ἄνν. Κομνην. ἐκδ. Reifferscheid 1, 167.

κοῦ αὐτῶν ἔργου, καὶ ὁ ἴδιος δὲ ἀπ' εὐθείας ἐφρόντιζε περὶ πτωχῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων ¹⁾. Εἰς δὲ τὴν Ἀγίαν Ἑλένην ἀπευίδετο ἡ Ἱδρυσις γηροκομείου εἰς τὸν Φωκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Ψευδοκωδ. σ. 216).

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανικοῦ περιβάλλοντος, ἐνόμιζε διὰ τοῦτο ὅτι οἱ ἐθνικοὶ δὲν πρέπει νὰ ὑστερῶσιν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐφρόντισε περὶ ἰδρύσεως φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἀρχιερέα Γαλατίας Ἀρσάκιον ἔγραψε: «ξενοδοκεῖα καθ' ἑκάστην πόλιν κατὰσῆσον πυκνά, ἵν' ἀπολαύσωσιν οἱ ξένοι τῆς παρ' ἡμῶν φιλανθρωπίας, οὐ τῶν ἡμετέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὅστις ἂν ἐνδεθῇ χρημάτων ὄθεν δ' εὐπορήσεις, ἐπινενόηται μοι. . . αἰσχροὺν γὰρ εἶ. . . . τρέφουσιν οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι πρὸς τοῖς ἐαυτῶν καὶ τοῖς ἡμετέροις, οἱ δ' ἡμετεροὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἐπικουρίας ἐνδεεῖς φαίνονται. . . » ²⁾. Οἱ λόγοι τοῦ Ἰουλιανοῦ δεικνύουσιν ὅτι ἤδη τότε μεγίστη ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς φιλανθρωπίας τῶν Χριστιανῶν καὶ διὰ τοῦτο ἐπεδλήθη εἰς τὸν φανατικὸν ἀλλ' εὐγενῆ Παραβάτην.

Ἡ αὐτοκράτειρα Πλακίλλα, σύζυγος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, ἐπεσκέπτετο τὰ νοσοκομεῖα καὶ ἐνόμιζε χριστιανικὸν καθήκον τῆς νὰ περιποιῆται ἡ ἴδια τοὺς ἀσθενεῖς καὶ νὰ τοὺς παρηγορῇ ³⁾.

Ὁ Μαρκιανὸς καὶ ἡ Πουλχερία ἱδρυσαν πτωχεῖα, ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα. Πρὸ πάντων ἡ Πουλχερία ἤσκησε μεγάλην φιλανθρωπίαν καὶ ἀπάντα τὸν πλοῦτον αὐτῆς διένειμε πένησι ⁴⁾.

¹⁾ Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορ. τ. 2 IV 28: «ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπεροχὴν ἐξάριετα πλειοῦ' ὅσα παρείχεν, εἶδε μὲν ἀγρούς, ἀλλαχόθι δὲ σιτοδοσίας ἐπιχορηγίᾳ πενήτων ἀνδρῶν, παιδῶν τ' ὄρφανῶν καὶ γυναικῶν οἰκτρῶν δωρούμενος. . . . » Θεοφαν. Χρονογρ. (de Boor) 1, 29, 20: «ὁ δὲ μέγας Κωνσταντῖνος σιτομέτριον ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ πόλιν ἐχαρίσατο εἰς διατροφήν διηνεκῶς γήραις καὶ ξενοδοχεῖσις πένησί τε καὶ κληρικοῖς· ἡ δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησία ἐλάμβανε σίτον μοδίους τρισμυρίους ἑξακισχίλους».

²⁾ *Juliani, quae supersunt*, ἔκδ. Hertlein σ. 553 Πρ. Θεοφ. Χρονογρ. 1, 49.

³⁾ Θεοδωρήτου, Ἐκκλ. Ἱστορ. Migne, 82, 1237: «καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς ξενῶνας περινοστοῦσα τοὺς κλινοπετεῖς δι' ἑαυτῆς ἐνοστέλευεν, αὕτη καὶ χύτρας ἀπομένη. . . καὶ ἄρτον κλωσα καὶ ψωμοῦς ὀρέγουσα. . . »

⁴⁾ Θεοφάν. Χρονογρ. (de Boor). I, 81, 13: «πολλὰς ἐκκλησίας καὶ πτωχεῖας ξενῶνας τε καὶ μοναστήρια κτίσασα πάσι καὶ τὰς ἀρμοδίους προσόδους ἀπένειμεν. Πῶ

Σταθμὸν ἰδιαίτερον ἀποτελεῖ ἡ φιλανθρωπικὴ ἐνέργεια τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Ἡ ἀνίδρυσις τοῦ περιφήμου ξενῶνος τοῦ Σαμφῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ διαφόρων πτωχείων καὶ ξενῶνων αὐτότε καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ¹⁾, εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἀλλαχοῦ ἀποτελεῖ μετὰ τῶν ναῶν καὶ ἄλλων κτισμάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐν τῶν λαμπροτέρων ἔργων αὐτοῦ.

Ὁ Τιμόριος ἀνενέωσε πολλὰς ἐκκλησίας καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ²⁾.

Ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία «πολλὰ γηροκομεῖα καὶ ξενοδοχεῖα καὶ γηροτροφεία ἐποίησεν εἰς ἀνάπαυσιν τῶν πενήτων» ³⁾.

Ὁ Θεόφιλος κατεσκεύασε τὸν ὁμώνυμον ξενῶνα, τὰ Θεοφίλου ⁴⁾, ὅτε δὲ ἐπλησίχζε ν' ἀποθάνῃ «δοθῆναι τοῖς ἀναπήροις ἢ πένεσι λίτρας ἐξήκοντα χρυσίου παρέθειο, εἰέρας δὲ τοσαύτας τοῖς ἐν σπηλαίοις καὶ ὄρεσιν ἡσυχάζουσιν καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐξορίας κατακριθεῖσι» ⁵⁾.

Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν «πτωχοτροφεία τε καὶ ξενῶνας ἐκαινούργησε καὶ τῶν παλαιωθέντων τὰ πλείστα ἀνενέωσε, νοσοκομεῖα τε καὶ γηροκομεῖα καὶ μοναστήρια» ⁶⁾.

Ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς «ξενοδοχεῖον καθίδρυσεν εἰς τὰ Μαβριανοῦ», καὶ ἐφρόντισε περὶ τῶν ἐπαρχιωτῶν τῶν ἐρχομένων εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν ὑποθέσεων των, πρὸς δὲ τούτοις ἐκλήροδότησε ὠρισμένα ποσὰ χάριν διανομῆς ἐλεῶν εἰς τοὺς πτωχοὺς, εἰς τὸν τάφον του, εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ⁷⁾.

Ζωναράν 3, 219 (Dindorf). Περὶ τῶν γηροκομείων βλ. *Ψευδοκωδινόν*, Preger, *Scriptores originum constantinopolitanarum* τ. 2 σ. 234 καὶ 239.

¹⁾ Προκοπ. Κτ. β. σ. 169 (Haury) *Μαλάλ.* σ. 423, καὶ 452.

²⁾ Θεοφάν. *Χρονολογ.* 1, 251 Πβ. καὶ Μανασσῆν σι. 3482: «σῆκουσ ἀνέγειρε πολλοὺς καὶ πενήτοτροφεῖα».

³⁾ *Ψευδοκωδ.* 216.

⁴⁾ *Συμμεων Μάγ.* σ. 646.

⁵⁾ *Analecta Bolland.* 18, 244.

⁶⁾ Θεοφάν. *Συνέχ.* 339 Πβ. καὶ *Γενέσ.* σ. 128: «ἐν οἰκτιρμοῖς δὲ πενήτων πλούσιος ἦν ἐπιχορηγῶν πλουσίως τὸν ἔλεον, νοσοκομείων, γηροκομείων τε καὶ πτωχοτροφείων πολυειδῶν ἐγκατατίσασιν».

⁷⁾ Θεοφάν. *Συνέχ.* 430: «εἰς δὲ τὸν τάφον αὐτοῦ διορίσαστο ἵνα καθ' ἑκάστην

Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἀνίδρυσε τὸ λεπροκομεῖον τοῦ Ζωτικοῦ καὶ γηροκομεῖον πλησίον τῆς Ἀγίας Σοφίας (Θεοφάν. Συνέχ. σ. 449).

Ὁ Ῥωμανὸς Γ' ὁ Ἀργυρὸς ἀνίδρυσε τὰ παθόντα ὑπὸ σεισμοῦ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, τὸ Μέγα Ὀρφανοτροφεῖον καὶ τὸ Λωδοκομεῖον καὶ ἄλλα, ὅτε δὲ ἀκρις ἀπειροπληθῆς κατέστρεψε τὰ σπαρτὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν καὶ οἱ κάτοικοι ἔφευγον πωλοῦντες μάλιστα καὶ τὰ τέκνα των, ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ διανείμῃ χρήματα καὶ τοὺς ἐπαναφέρει εἰς τὰς ἐστίας των¹⁾.

Ὁ Μιχαὴλ Δ' ἐπρυναεῖον νέον ἐπιφοδόμησε Πτωχοτροφεῖον τοῦτο ἐπονομάσας²⁾.

Ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγγάνων ἀνίδρυσε γηροτροφεία καὶ ξενώνας καὶ πτωχοτροφεία³⁾.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἀνίδρυσε τὸ καλαιὸν Ὀρφανοτροφεῖον καὶ ἐγκατέστησε σχολεῖα καὶ παρ' αὐτὸ νοσοκομεῖον καὶ πτωχοτροφεῖον, πόλιν ὀλάκληρον διὰ τὴν ὅποίαν δικαίως καυχᾶται ἡ Ἄννα Κομνηνή⁴⁾.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀλεξίου ἀκολουθῶν ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἔδρυσεν τὸ μέγα νοσοκομεῖον παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Παντοκράτορος, τὸ πρῶτον τελειότερον καὶ μεγαλύτερον νοσοκομεῖον τοῦ κόσμου.

Ὁ Ἰσάκιος Ἄγγελος ἔδρυσεν νοσοκομεία καὶ πανδοχεῖον, εἶδος συσσιτίου μετὰ κλινῶν καὶ τραπεζῶν ἑκατὸν⁵⁾.

ἕκαστα δίδονται ἑξήκοντα μυριάδες γ' καὶ τετράδην καὶ παρασκευὴν ἵνα δίδωνται εἰς τὸ Πρωτοκρονικὸν καὶ εἰς τὴν Χαλκῆν καὶ εἰς τὰ Νούμερα ἕνα ἕκαστον ἀνθρώπον ἀνά φουλάκιον¹⁾ ἕκαστον... καὶ δὴ καὶ γερόντων τροφεῖα (ἐκαινουργήσεν), ξενουμένων τε καὶ κληρικών ἀφροσύμωντων ἐνδαιτήματα, τῶν κατὰ φυγὴν ἕνεκεν ἀντιδουσιων. Π6. Σιμεὼν Μάγιστος, σ. 143.

¹⁾ Κεδρην. 2, 101.

²⁾ Ψελλ. τ. 59 (ἐκ. London 1899).

³⁾ Κεδρην. 2, 618-9.

⁴⁾ Ἄννα Κομν. 2, 212.

⁵⁾ Λωνιαί σ. 585: ἀπανδοχεῖον μετασκευάσας ἀνδρῶν μὲν ἑκατὸν παρέθηκε τραπεζῶν καὶ ἑξήκοντα, τοσαυταριθμῶν δὲ ὑποζυγίων ἵππων ἀνέστησεν καὶ εἰσιτιῶντο κατ' ἑκάστην αἰ παραδύλλοντες ἄτερ καταθέσεως ἀργυρίου, ἐφ' ἡμέραις

Ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ὄρισεν ἐν τῇ τυπικῇ τῆς μονῆς Ἀυξεντίου «ἵνα πᾶν ὃ μετὰ συμπλήρωσιν ἐνὸς ἐκάστου ἔτους ἀπολιμπάνεται τῆδε τῇ σεβαστῇ μονῇ χρηματικὸν ἐκδίδωται εἰς αἰχμηλώτων ἀνάγκησιν, εἰς δοφαναῶν ἀντίληψιν καὶ παρθένων ἀπορίας συνχομένων ἐννόμου γάμου κοινωνίαν καὶ σύζευξιν¹⁾». Ἡ ἐπεληθούσα καταστροφή τῆς Βιθυνίας ὑπὸ τῶν Τούρκων δὲν ἐπέτρεψεν ἐπὶ πολὺ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θελήσεως τοῦ Μιχαήλ Παλαιολόγου.

Τὰ παραδείγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, τῶν εὐσεβῶν μοναχῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, αὐτοκρατόρων ἢ ἄλλων, θεόκτως ἐπέδρασαν εὐρύτατα καὶ διὰ τοῦτο πανταχοῦ τοῦ κράτους εὐρίσκοντο φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, τῶν ὁποίων τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν καὶ τὸ μέγεθος δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ εὐρωμεν. Ἐξ ὧν ὅμως γνωρίζομεν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἡ φιλανθρωπικὴ ἐνέργεια τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τῶν ἐπιδρομῶν, τῶν λοιμῶν καὶ λιμῶν καὶ καταστροφῶν ὑπήρξε θαυμαστὴ καὶ περιέθαλπε τοὺς δυστυχοῦντας, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευματος. Συγκεντρῶνω ἀμέσως κατωτέρω εἰδήσεις περὶ τῶν διαφόρων φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων τῶν ἐπαρχιῶν. **Πτωχεῖα καὶ πτωχοτροφεία καὶ ξενῶνες καὶ ξενοδοχεῖα** ὀνομάζονται τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα πτωχοῦς, ξένους μάλιστα, περιέθαλπον. Τὰ αὐτὰ ἰδρύματα ἐχρησίμευσον καὶ ὡς νοσοκομεῖα τῶν ἀσθενούντων πτωχῶν. Ἀνωτέρω εἶδομεν πολλὰ πτωχεῖα, ἀγκυρόμενα δ' ἐνταῦθα τὰ **πτωχοτροφεία** ἢ **ξενοδοχεῖα** τὰ μνημονευόμενα εἰς τὸν Πόντον ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου κατὰ τὰ μέσα τῆς τετάρτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος²⁾. Τὸ μέγιστον φιλανθρωπικὸν ἴδρυμα τῶν χρόνων

πλείοσι μετέδωκε δὲ καὶ εἰς νοσοκομεῖον καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους. οὗς κατὰ τὸν νεῖον τῶν τεσσαράκοντα μαρτύρων ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος ἐδομήσατο ἔτι γε μὴν τὸν τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου ὀνομαζόμενον οἶκον ἐκ τοῦ δεσποζάντος ἀνησταμένος ὁμοίως καὶ τοῦτον εἰς ἀνάπαυμα τῶν καχεκτούντων ἀπέταξεν αὐτοῦς φεισάμενος ὑπόσα πρὸς βίωσιν ὄρωσι τῶν ἀσθενούντων.

¹⁾ Δημητριέβσκη, Τυπικά σ. 785.

²⁾ Ἐπιφανίου, κατὰ αἰρέσεων, παρὰ *Migne, Patr. gr.* 42, 504: «τὸ ξενοδοχεῖον αὐτῷ ἐμπ στεύει ὅπερ ἐν τῷ Πόντῳ καλεῖται πτωχοτροφείον». Τοιαῦτα γὰρ τινα κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν καὶ τοὺς λελωβημένους καὶ ἀδυνάτους ἐκείσε κοιοῦντες καταμένειν, ἐπιγορηγούσι κατὰ δύναμιν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προστάται.»

τούτων είναι ἡ Βασιλείας, τὸ μέγα πτωχοτροφεῖον καὶ νοσοκομεῖον, τὸ ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ¹⁾ ἔξω τῆς Καισαρείας. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐπαινῶν τὴν οὐκρινὴν πόλιν, εὐότι δλοκλήρους συνοικίας ἀπετέλει ἡ Βασιλείας, προσθέτει: κτί μοι πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον ἐπάπυλοι Θῆραι καὶ Αἰγύπτου καὶ τείχη Βαβυλώνια καὶ Μαυσώλου Κιρκὸς τάφος καὶ πυραμίδες καὶ Κολοσσοῦ χαλκὸς ἄμετρος; ²⁾. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Γρηγορίου μᾶς δίδουν νὰ ἐννοήσωμεν τὸ μέγεθος τῆς Βασιλείας καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς φιλανθρωπικῆς ἐνεργείας αὐτῆς.

Ὁ Προκόπιος εἰς τὸ περὶ Κτισμάτων (τ. 170 κέξ. τ. 120), καὶ 117 ἐκδ. Haury) ἀναφέρει διάφορα πτωχεῖα ἐπρχιακὰ ἐν Βόστρᾳ, ἐν Ἀπαμείᾳ, ἐν Κουρίκῃ, ἐν τῇ ἐπινείῳ τῆς πόλεως Πέργης τῆς Παμφυλίας, ἐν Δαρδανίᾳ, ἐν Νεᾷ Ἡπεύρῳ. Τὰ δύο τελευταῖα ἐνομαζόνται φρούρια καὶ πρέπει ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς φρούρια κείμενα εἰς κέντρα συγκοινωνιῶν ἰδρύοντο καὶ πτωχοτροφεῖα πρὸς περίθαλψιν τῶν διερχομένων πτωχῶν. Πτωχεῖον ἀναφέρεται καὶ ἐν Χερσῶνι ³⁾, καὶ χάριν βεβαίως τῶν ἐντοπίων ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων τῶν καταπλεόντων ἐκεῖσε. Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει ⁴⁾ Εὐφήμιον πρεσβύτερον καὶ πτωχοτρόφον Νεαπόλεως, ἐκ τούτου δὲ συμπεραίνομεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Νεάπολιν τοῦ Βοσπόρου ὑπῆρχε μνείας ἀξίον πτωχεῖον. Ὁ Σέργιος πρὶν γίνῃ πατριάρχης ἦτο πτωχοτρόφος

¹⁾ Σωζομενοῦ, Ἐκκλησι. Ἱστορ. VI 34: «Βασιλείαδος, ὁ πτωχῶν ἐστὶ ἐπιστημότατος καταργῶν, ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Καισαρείας ἐπισκόπου κατασκευασθέν, ἅπ' αὐτὴν προσηγορίαν καὶ ἀρχὴν ἔλαβε καὶ εἰς ἔτι νῦν ἔχει». Πβ. τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Βασιλείου παρὰ Migne, Patr. gr. 32, 488: «τίνα δὲ ἀδικοῦμεν καταγόγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς τε κατὰ πάροδον ἐπισκευάζοντες, καὶ τοῖς θρασυαῖς τινὸς διὰ τὴν ἀσθίνειαν δεομένοις καὶ τὴν ἀναγκαίαν τούτοις παραμυθίαν ἐγκαθιστάνοντες, τοὺς νοσοκομοῦντας, τοὺς ἰατρούοντας, τὰ νοσοφῶρα, τοὺς παραπέμποντας; Τούτοις ἀνάγκη καὶ τῆνας ἐπεσθαι, τὰς τε πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκάιας καὶ ὅσαι πρὸς εὐσχήμονα βίου διαγωγὴν ἐπιτρέθηρα... Ἡ διδασκαλία καὶ τὸ παραδειγμα τοῦ Βασιλείου ἔδωκαν τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, τὰ ὅποια ἔκτοτε δὲν περιέθαλλον μόνον ἰσθνεῖς καὶ πτωχοὺς, ἀλλὰ καὶ παρεῖχον ἐργασίαν (ἐργόχειρον) εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐργάζωνται.

²⁾ Migne, Patr. gr. 36, 577.

³⁾ Βλ. Β.ζαντινά χρονικά Πετροπολίτου, 6, 314 π.β. καὶ τ. 348.

⁴⁾ Θεοφάν. Χρονογρ. 1, 133.

εἰς τὸ πτωχεῖον τοῦ λιμένου Φοίξου τοῦ Βοσπόρου, τὸ προσωρισμένον δεβαίως διὰ τοὺς ναυτιλλομένους. ¹⁾ Πλὴν τῶν πτωχοτροφείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομαστὸν ἦτο καὶ τὸ πτωχοτροφεῖον Ρχιδεστοῦ τὸ ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Μιχαῆλ Ἀτταλιάτου καὶ ἀποτελοῦν μετὰ τοῦ πτωχοτροφείου τοῦ Λανοικτίρμονος Χριστοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἰδρυματι ²⁾

Ξενῶνες, ξενοδοχεῖα, ξενοκομεῖα ³⁾; **πανδοχεῖα**, ὀνομάζονται τὰ ἰδρύματα τὰ περιθάλλοντα κυρίως τοὺς ξένους, ἐμπόρους, στρατιώτας, αἰχμαλώτους, προσκυνητὰς κτλ. ἀλλ' ἔπειτα δεβαίως καὶ ἐντοπίους πτωχοὺς. Τὰ αὐτὰ ἰδρύματα ἐχρησίμευσον καὶ ὡς νοσοκομεῖα συγχρόνως ⁴⁾, ὅταν τὰ μέσα δὲν ἐπέτρεπον τὸν χωρισμόν. Τὰ καταλύματα τῶν ξένων καὶ πτωχῶν ἦσαν μικρὰ ἢ μεγάλα ἀναλόγως τῶν μέσων τῶν ἰδρυτῶν. Ἐκάστη μονὴ ἢ ἐκκλησία ἢ καὶ ἰδιώτης διέθετε ἢ ἐκτιζε οἶκον τι πρὸς περίθαλψιν τῶν ξένων. Ὁ ἅγιος Θεοδόσιος ἐκτίσεν «ὕπερἄνω τοῦ σπηλαιίου ξενοδοχεῖον καὶ ἐδεξιοῦτο πάντα ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν. ⁵⁾

Ἐν τῷ βίῳ Ὑπκτίου ἀναφέρεται ὅτι Ἕλληνας τις ἦτο ἐθνικὸς οὐ μόνον ἐπίστευσε τῷ θεῷ καὶ ἐβαπτίσθη ἀλλὰ καὶ ἀπειτάξατο . . . καὶ γενόμενος ξενοδόχος ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας ἐξενοδόχει καὶ μονάζοντας καὶ πτωχοὺς ἱκανοὺς καὶ τροφὴν ἀπονέμων ἐξ ὧν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεός ⁶⁾. Ὁ Παλλάδιος γράφει πρὸς Λαῦσον ὅτι ὁσιός τις ἀνὴρ ἐν καιρῷ λιμοῦ ἐγένετο ξενοδόχος καὶ ἐστήσας κλίνας ὡς τριακοσίας ἐνοσοκόμει ἀσθενεσιτέρους, ἐπήρκει δὲ τοῖς λιμώτινοι ⁷⁾. Ἀλλαχοῦ γράφει ὁ αὐ-

¹⁾ Byz. Zeitschr. 12,455.

²⁾ Βλ. τὴν διατάξιν τοῦ Ἀτταλιάτου ἐν Σάθα, Μεσαιων. Βιβλιοθ. 1, 17 κίξ. Περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἀτταλιάτου βλ. W. Nissen, Die Diataxis des Attalates σ. 23.

³⁾ Lingenthal, Jus graecoromanum 3, 84.

⁴⁾ Προκοπίου, Περὶ κτισμ. V 6: (σ. 165) «ξενῶνας δὲ... ἀπειτας καὶ ξένους ἐνδημοῦσι καταλυτήριον, ὃ δὲ δι' ἑτέρας ἀναπαυστήριον νοσοῦσι πτωχοῖς» 116. καὶ Σουΐδαν ἐν λ. ξενῶνος καὶ Κίναμον σ. 190. «τῶν κλειῶν νοσοκομείων καὶ ξενῶνας καλεῖσθαι ἔθος ἔστιν».

⁵⁾ Usener, Der heilige Theodosios σ. 134.

⁶⁾ Καλλινίκου, βίος Ὑπκτίου σ. 118.

⁷⁾ Migne, Patr. gr. 34, 1204.

τὸς Παλλάδιος ἐτι «προσκειται τῇ ἐκκλησίᾳ ξενοδοχεῖον, εἰς ὃ τὸν ἀπελθόντα ξένον δεξιούνται πάντα τὸν χρόνον καὶ ἐπὶ dietian ἢ trietian μείναι θελήσῃ, μέχρις οὗ ἀνθαίρετος ἀναχωρῆσαι θελήσῃ»¹⁾. Εὐχαρίστως τόποι ἐθνικοὶ μεταβάλλονται εἰς εὐαγεῖς οἴκους χριστιανικούς. Ἐν ἐπιγραφῇ χριστιανικῶν χρόνων λέγεται: «πάντων διατυπωθέντων ἤτιοι καὶ ἐξορισθέντων ἀνοσίων καὶ μυσερῶν Ἑλλήνων . . . ὁ τόπος εἰς τὸ τῶν ἀρρώστων ξενοδοχεῖον [μετεσχηματιστῆ]»²⁾. Φαίνεται ὅτι πανταχοῦ ὑπῆρχον ξενοδοχεῖα³⁾, οὕτω δ' ἐξηγεῖται ὅτι μέχρι σήμερον ἐπὶ ἡσπυγῶν καὶ τοπωνύμια, ὅπως Ξενοδοχεῖδ ἐν Ἀμοργῷ⁴⁾, Παντουκειό Παντουκειὸς ἤτοι πανδοχεῖον ἐν Χίῳ. Ἐκ τῆς ἐξισλαμισθείσης ἐπειτα Συρίας ἔχομεν χριστιανικὰ ἱχνη πανδοχείων ἢ ξενοδοχείων⁵⁾, ἐκεῖθεν δ' ἔχομεν καὶ ἐπιγραφὰς ἀναμνηστικὰς τῆς ἰδρύσεως φιλάνθρωπικῶν ἰδρυμάτων, ὡς αἱ ἐξῆς: ἐν ἡμέραις τοῦ ἀγιωτάτου Ἀβραάμ ἐπισκόπου ἐκτίσθη τὸ μνημεῖον τοῦτο εἰς δόξαν θεοῦ καὶ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν ξένων σπουδῇ Ἀβραάμ ξενοδόχου» καί: «ἐπὶ τοῦ ἁγίου Σαμουήλου ἐπισκόπου ἐκτίσθη τὸ πανδοχεῖον»⁶⁾.

Τὰ ξενοδοχεῖα ἦσαν πολυάριθμα παρὰ τὰς ἐκκλησίας ἢ μονὰς ἢ καὶ αὐτοτελεῖ εἰς παράλια πρὸς περίθαλψιν τῶν ναυτῶν ἢ εἰς κέντρα συγκοινωνίας. Ἀναφέρονται ἔμως καὶ ξενοδόχοι διαφόρων πόλεων, ἐκ τῆς γενικῆς δὲ ταύτης ὀνομασίας πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ ξενοδοχεῖα ὀρισμένης πόλεως ἢ τὸ κυριώτερον ξενοδοχεῖον ἐτέλει ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἀνωτάτου κληρικοῦ, τοῦ ξενοδόχου· οὕτω ἀναφέρεται Ἰσίδωρος πρεσβύτερος ξενοδόχος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας⁷⁾. Τιμητικὴν θέσιν κατεῖχεν εἰς τὸ τυπικὸν τῆς βασιλικῆς αὐλῆς «ὁ ξενοδόχος Σαγγάρου, ὁ ξενοδόχος Πυλῶν, ὁ ξενοδόχος Νικομηδείας»⁸⁾. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν σφραγίδων ἐγνώ-

¹⁾ *Migne, Patr. gr.* 34, 1020.

²⁾ *CIG* N° 8645.

³⁾ Πβ. Δημητριάδου, *Τοπικά* σ. 697: «τὸ προύστιον ὁ Κότταβος σὺν τῷ ξενοδοχεῖῳ αὐτοῦ».

⁴⁾ *I. Βογιατζίδου*, *Ἀμοργός*, 1918 σ. 97.

⁵⁾ Βλ. *Beullié, L'habitation Byzantine* 1902 σ. 45.

⁶⁾ *Byz. Zeitschr.* 14, 60-61.

⁷⁾ *Pallad.* πρὸς Ἀλεξάνδρ., *Migne, Patr. gr.* 34, 1009.

⁸⁾ *Κωνστ. Πορφυρογεν.* 1,720 (de cerim.)

σθησαν ξενοδόχοι Νικαίας, Λοπαδίου¹⁾, «'Ακροπόλεως και Χρυσοπόλεως» ὁμοῦ²⁾). Πρέπει ἴσως ἐκ τῶν ὀλίγων περισταθεισῶν μαρτυριῶν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἑκάστη πόλις εἶχε τὸν ξενοδόχον τῆς, τὸν προϊστάμενον δηλ. τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων τῶν καλουμένων ξενοδοχείων. Ὁ τίτλος ξενοδόχος, ἔπως ὁ τίτλος ὀρφανοτρόφος, οἰκονόμος κττ. ἦτο τιμητικὸς καὶ προστίθεται συχνάκις εἰς τὰς προσαγορεύσεις καὶ ἐπιστολάς. Ὁ Στουδίτης ἐπιστέλλει «'Αβραμῶ ξενοδόχῳ», «Θεοδώρῳ ξενοδόχῳ», «Γεωργίῳ ξενοδόχῳ»³⁾. Ὁ Φώτιος «Γεωργίῳ Διακόνῳ καὶ ξενοδόχῳ», «Δαμιανῶ ξενοδόχῳ», «Θεοδώρῳ ξενοδόχῳ» «Γεωργίῳ ξενοδόχῳ»⁴⁾.

Ἐκ τῶν τελευταίων ξενοδοχείων εἶναι τὰ κτισθέντα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ παρὰ τὸν σημερινὸν Στενήμαχον καὶ ἀλλαχοῦ, πλησίον μόνων καὶ κτημάτων αὐτοῦ. Τὸ κυριώτατον ἐκ τούτων, τοῦ Στενημάχου, ἐπροικοδοτήθη ὑπὸ προσόδων ὄχι μόνον διὰ νὰ τρέφῃ πτωχοὺς ἀλλὰ καὶ νὰ διανέμῃ καθ' ἑκάστην εἰς πτωχοὺς καὶ ὀδοιπόρους ἄρτον, οἶνον καὶ προσφάγιόν τι, ὄσπρια ἢ ἄλλο⁵⁾.

Οἱ ξενῶνες ὀνομάζονται καὶ νοσοκομεῖα ὅταν μόνον περὶ ἰατρειῶν πρόκειται. Οἱ ἰατροὶ ἦσαν καὶ οὗτοι κληρικοὶ⁶⁾, συνήθως, ὅπως καὶ οἱ διευθύνται. Τὰ μεγαλύτερα νοσοκομεῖα ἰδρύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ περὶ τούτων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

Ἐκ τῶν ἔξω τῶν Κωνσταντινουπόλεως ὀνομαστῶν ὑπήρξε τὸ νοσοκομεῖον τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Κοσμοσωτείρας παρὰ τὴν Αἶνον τὸ κτισθὲν (1152) ὑπὸ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Τὸ νοσοκομεῖον εἶχε 36 κλῖνας, τὸ δὲ διασωθὲν τυπικὸν τῆς μονῆς προνοεῖ λεπτομερῶς περὶ τροφῆς, στρωμνῶν, ἐνδυμάτων καὶ λου-

¹⁾ *Schlumberger*, *Sigillographie de l' empire byzantin* σ. 246 καὶ 250. *Izvestija* τοῦ Ρωσικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως 9, 352.

²⁾ *Izvestija* 9, 387.

³⁾ *Migne*. 99, 1352, 1400 καὶ 1671.

⁴⁾ *Migne* 102, 872, 876, 869. 952.

⁵⁾ Βλ. τὸ ὑπὸ *Louis Petit* ἐκδοθὲν τυπικόν, παράρτ. 11 τόμου Βυζαντινῶν χρονικῶν σ. 48.

⁶⁾ Πβ. *CIG* N° 9669: «Διονυσίου ἰατροῦ πρεσβυτέρου». *Προκοπ.* πολ. **IV** 23,18 (*Haury*): «τῶν τις ἰσρέων, Παῦλος ὄνομα, ὃς δὴ ἐφαστήκει τῇ τῶν νοσοῦν-

τρῶν¹⁾ Γνωστόν εἶναι καὶ τὸ νοσοκομεῖον τῆς μονῆς Ἐηροποτάμου ἐν Ἄθῳ καὶ τῆς μονῆς τῶν Κελλιδάρων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ²⁾).

Ἐνῶ πτωχεῖα καὶ ξενοδοχεῖα ἀναφέρονται συχνότατα καὶ ὑπῆρχον πανταχοῦ, δὲν δύναται νὰ λεχθῆ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ ὄρφανοτροφείων, τὰ ὁποῖα κυρίως ἐν Κωνσταντινουπόλει μνημονεύονται. Πλὴν τῆς Βασιλειάδος, ἣτις περιέκλειε καὶ ὄρφανά, δὲν γνωρίζω ἐπαρχιακὰ ὄρφανοτροφεία. Τὰ ὄρφανά πιθανῶς περιεθάλλοντο εἰς πτωχεῖα ἢ ξενοδοχεῖα. Ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἦσαν τόσον μεγάλα, ὥστε τὸ ἀξίωμα τοῦ ὄρφανοτρόφου κατέστη περιβλεπτόν καὶ ἐκ τούτου ἐξηρτῶντο καὶ ἄλλα φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα.

Γηροκομεῖα βεβαίως ὑπῆρχον καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, συχνότερον συνηνωμένα μετὰ τῶν πτωχείων. **Γηροτροφεία** μνημονεύονται εἰς τὸν Ἄθῳ³⁾. Τὸ γηροκόμος κατέστη καὶ κύριον ὄνομα, ἔπειτα δ' ἐκ τούτου ὠνομάσθη καὶ παραπόταμός τις τοῦ Μαιάνδρου **Γηροκόμος**⁴⁾.

Βρεφοτροφεία εἰδικὰ δὲν γνωρίζω, γίνεται ὁμοίως λόγος περὶ αὐτῶν καὶ περὶ βρεφοτρόφων εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Τουστινιανοῦ⁵⁾. Πιθανῶς τὰ βρεφοτροφεία ἦσαν παραρτήματα ἄλλων φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, τῶν πτωχείων ἢ ὄρφανοτροφείων.

Εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα πρέπει νὰ καταταχθοῦν καὶ τὰ ξενοτάφια, τὰ προωρισμένα πρὸ πάντων διὰ τοὺς ξένους⁶⁾ ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐγχωρίους πτωχοὺς. **Ξενοτάφιον** ἱδρυσεν ἡ Πουλχερία⁷⁾

των ἐπιμελεία». Παλλάδ. Λαβτ. (*Migne* 34, 1018): «Μακάριος ὁ πρεσβύτερος καὶ ἀρηγούμενος τοῦ πτωχείου τῶν λελωδημένων». Π6. καὶ Α. Κούζη. Περὶ βυζαντινῶν νοσοκομείων, Ἀρχαία ἱατρικῆς 1920 N° 3—4.

¹⁾ *Izvestija* 13, 53 κίξ.

²⁾ *Lingenthal*, *Jus graecoromanum* 3 XXX καὶ *Byz. Zeitschr.* 1, 46.

³⁾ *Miklosich*, — *Müller*, *Acta et Diplomata graeca* 6, 13.

⁴⁾ *Lingenthal*, *Jus graecoromanum* τ. 3 σ. XXX. Παρὰ *Tafel* (*Abhandl. Bayer Akad.* 5,3 σ 71) γράφεται Μοκεδονικόν τεκωνόμιον «τὰ Γυροκομίου» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «τὰ Γηροκομίου».

⁵⁾ *Codex III*.

⁶⁾ Π6. *Migne*, 87, 2945 καὶ τοῦ τόπου κληρικοὶ ὡς ξένοι ἔθαψαν αὐτὸν ἐν τῷ ξενοτάφῳ.

⁷⁾ Θεοφαν. Χρονογρ. 1, 106.

καὶ ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία. Ἐνιαχοῦ, οἶον ἐν Χίῳ σώζεται ὡς τοπωνύμιον μέχρι σήμερον τὸ Ξενοτάφι, λείψανον παλαιοῦ Ξενοταφίου.

Πενίγραι βεβαίως εἶπαι αἱ εἰδήσεις μέχρι σήμερον περὶ τῶν πτωχείων, ξενοδοχείων, γηροκομείων κττ. Παρὰ ταῦτα φαίνεται διὰ πανταχοῦ οὕτως ἢ ἄλλως ἐλαμβάνετο πρόνοια περὶ τῶν πτωχῶν καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Βυζαντίου. Τοῦτο δεικνύει καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον ἐξ ἐγγράφου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος περὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως: πολλοῖς ἐκόμα (ἢ Ἀδριανούπολις πρὸ τῆς τουρκικῆς καταλήψεως) καὶ μεγάλοις τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ τοσοῦτον εὐδαιμονίας αὐτῇ περιῆν, ὡς καὶ πολλοῖς ἐπαρκεῖν δύνασθαι πενομένοις καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἀφθόνως αὐτοῖς δύνασθαι χορηγεῖν¹⁾.

Β'.

Ἡ φιlanθρωπία κατὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς φιlanθρωπίας ἀμέσως ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἰδίᾳ ἔμως κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν τὸ καθήκον νὰ ἀναγνωρίσουν ἐπισήμως τὴν θέσιν τῶν φιlanθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Ἰδίως τὸ κήρυγμα καὶ ἡ φιlanθρωπικὴ ἐνέργεια τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὅχι μόνον συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς χριστιανικῆς φιlanθρωπίας ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίσημον θέσιν αὐτῆς ἐστερέωσαν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ διδάγμα τοῦ Χρυσοστόμου διὰ τὴν φιlanθρωπία εἶναι προτιμότερα ἀπὸ τὸν κηλωπισμὸν τῶν Ἐκκλησιῶν²⁾.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία καὶ κατ' αὐτὴν ἡ πολιτικὴ ἀνεγνώρισαν διὰ τὰ φιlanθρωπικὰ ἰδρύματα εἶναι ἐκκλησιαστικὰ καὶ οἱ προϊστάμενοί αὐτῶν εἶναι ὑπάλληλοι ἐκκλησιαστικοί. Διὰ τοῦτο ὁ δόγδος κανὼν τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ὤρισεν: «οἱ κληρικοί τῶν πτωχείων . . . ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἐκάστη πόλει ἐπισκόπων

¹⁾ Miklosich—Müller ἐνθ' ἄνωτ. 2, 130.

²⁾ Migne, 58, 509.